

ALKUIN: DE VITA SANCTI MARTINI – SZENT MÁRTON ÉLETÉRŐL

ADAMIK TAMÁS

Az angolszász Alchvine, latinosan Alcuinus, magyarosan Alkuin, Northumbriában született 735 körül. Tanulmányait Yorkban végezte, majd ugyanitt 768-tól tanárként működött. 781-ben egyik itáliai útja alkalmával találkozott Nagy Károssal, aki meghívta udvarába. 782-től Nagy Károly tanácsadója lett kulturális és teológiai kérdésekben. Miután Aachen vált a frank birodalom fővárosává, a király megbízta Alkuin az udvari iskola vezetésével. 796-ban Nagy Károly Tours-i Szent Márton kolostor apátjává nevezte ki, ahol a kiváló tanár és tudós tanítással és könyvmásolással foglalkozott haláláig, 804-ig.

Alcuin a hagiográfia terén is tevékenykedett. Részben régebbi szentéletrajzokat dolgozott át, ami gyakran előfordult ebben a korszakban. Például Rado apát kérésére átdolgozta bobbiói Jonas *Vita sancti Vedasti* (Szent Vedastus élete),¹ Angilbert kérésére pedig a régi anonim *Vita sancti Richarii* (Szent Richarius élete)² című életrajzokat. Mindössze két eredeti ilyen jellegű munkája van: *Vita sancti Willibrordi* (Szent Willibrord élete)³ és *Vita sancti Martini*. (Szent Márton élete).⁴ A *Szent Willibrord élete* című művét feltehetőleg 782 és 789 között írta meg két könyvben. Az első könyvet prózában készítette el, a másodikat pedig versben. Tours-ban Szent Márton kultusza igen élénk volt, sok zarándokot vonzott a városba. Természetes igényt élegített Alkuin akkor, amikor mint Tours apátja megírta Szent Márton életét.

Alkuin *Vita sancti Martini* című művének latin szövegkiadása a *Patrologia Latina* 101. kötetében található a 657–664. hasábkokon, és 16 fejezetre van felosztva. Tartalmilag ez 16 fejezet határozottan két részre tagolódik. Az 1–11. fejezet

¹ Alcuinus: *Vita sancti Vedasti episcopi Atrebatensis*. In: PL 101, coll. 663–678; MGH, SS. rerum Merov., III, pp. 414–427. I DEUG-SU: *L'opera agiografica di Alcuino*. Spoleto 1983, 73–114.

² Alcuinus: *Vita sancti Richarii confessoris Centulensis*. In: PL 101, coll. 681–694; MGH, SS. rerum Merov., IV, pp. 389–401; I DEUG-SU 1983, 115–165.

³ Alcuinus: *Vita sancti Willibrordi archiepiscopi Traiectensis*. In: PL 101, coll. 693–724; MGH, SS. rerum Merov. VII, pp. 113–141; MGH, *Poeta Lat. M. A.*, I, pp. 207–220; I DEUG-SU 1983, 31–71.

⁴ Alcuinus: *Vita sancti Martini Turonensis*. In: PL 101, coll. 657–662; *De transitu sancti Martini*. In: PL, coll. 662–664; I DEUG-SU 1983, 167–193.

tartalmazza a szent életét születésétől haláláig, és tulajdonképpen erre illik a *Vita sancti Martini* (Szent Márton élete) cím; ennek terjedelme nagyjából négy hasáb a *Patrologia Latinában*. A 12–16. fejezet pedig a *Sermo de transitu sancti Martini* (Beszéd szent Márton halálláról) címet viseli; öt fejezetből áll, durván két hasáb terjedelemben. Természetes módon merül fel a kérdés, miért írta meg Alkuin két változatban Szent Márton életét. Mielőtt a kérdésre válaszolnánk, tekintsük át röviden e két munkát.

DE VITA SANCTI MARTINI TURONENSIS – TOURS-I SZENT MÁRTON ÉLETÉRŐL

Az életrajz 1. fejezete bevezetésnek tűnik. Egy általános megállapítással kezdődik. Miután Jézus Krisztus felment az égbe az Atyához, gondoskodott arról, hogy a keresztény hitnek tudós doktorai szülessenek minden korban, hogy a tudatlanság sötétségét eloszlassák, és mindenkit az igaz fény megismerésére vezessenek. Ez az általános megállapítás az utána következő konkrét tény indoklásául szolgál. Szent Mártont is azért vezette Galliába, hogy a sötétségben tespedőket az igazság fényével megvilágosítsa, „és az ősi ellenség torkából sok népet kiragadjon, és Krisztus legszentebb testének tagjává tegyen.”⁵

Nagy művészettel van ez a rövid bevezetés megszerkesztve, mert az első általános részben két alakzat teszi szemléletessé a mondanivalót, az ellentét szóalakzata: a tudatlanság sötétségének szembeállítását az igazság fényével; és a hasonlat gondolatalakzata „amiként a csillagok fényeskednek az égbolt különböző részein, úgy ragyognak a szent tanítók a világ változatos részein”.⁶ Tulajdonképpen kétszer mondja el azt, amit egyszer is elmondhatott volna, de akkor mondanivalója nem lett volna ilyen szemléletes. Azt is kétszer mondja el, hogy miért történik mindez: „hogy mindenki számára föltáruljon az üdvösség útja” (*ut omnibus via patesceret salutis*) és „hogy az igazság fénye felragyogjon” (*et veritatis lux claresceret*). Ám ez a kétszer mondás nem fölösleges, mert nem tautológia, nem ugyanazt mondja, hanem a második állítás megerősíti az elsőt: azt az igazságot, hogy az üdvösség útja mindenki számára nyitva áll. De ugyanígy kétszer mondja el azt is, hogy miért vezette Mártont Galliába, „hogy az ősi ellenség torkából kiragadjon a népek sokaságát” és „hogy Krisztus legszentebb testének tagjává tegye”. Itt sem fölösleges a kétszer mondás, mert a második mondat nem ugyanazt mondja, mint az első, hanem a második mondás konkretizálja a túlságosan általános elsőt: „az ellenség

⁵ PL 101 t. 658D: *et plurimas de antiqui hostis faucibus extraheret gentes, et sacratissimo Christi insereret corpori.*

⁶ PL 101 t. 657D: *ut sicut stellae diversis in coeli partibus clarescunt, ita et doctores sancti per varias mundi partes lucescerent*

torkából kiragadni a népeket” annyit tesz, mint pogányból kereszténnyé tenni, vagy szemléletesebben mondva: „Krisztus legszentebb testének tagjává tenni” (1. fejezet).

A 2. részben Alkuin elmondja, hogy Márton Savariában született, amikor felnőtt, apja hivatását követve Iulianus császár alatt katona lett, majd megtért. Még csak hitjelölt volt, amikor téli hidegben köpenyének felét odaadta egy szegénynek: *Cum adhuc catechumenus esset, hiemali frigore, media suae chlamydis pauperem parte vestivit* (PL 101 t. 659A). Milánóban vitatkozott az ariánusokkal, de az ariánusok üldözése miatt el kellett hagynia Milánót, és Galliába ment. Poitiers-ben felkereste Hilarius püspököt, majd otthagya a katonaságot, egy ideig Hilarius tanítványává szegődött; végül pedig isteni figyelmeztetésre hazalátogatott, és megtérítette édesanyját.

Ez a rész a fiatal Márton tanuló éveit, lelki fejlődését mutatja be. Amilyen természetes volt számára, hogy apját követve katona legyen, ugyanolyan természetes volt, hogy Iulianus császár katonájából Krisztus katonájává váljon. A kegyetlen katonaélet helyet Krisztus szelíd igáját választotta. Megkeresztelkedése után tüstént nagy csodákat tett, és nagy tudásra tett szert. Miután köpenyének felét odaadta egy koldusnak, a következő éjjel álmában a szentek között fölismerte Jézus Krisztust, köpenyének felébe burkolózva, és ebből megértette, hogy igaz az, amit a Szentírás mond: „amit a legkisebbjeim közül egygel tettetek, velem tettétek” (Mt 25, 40). De nemcsak az aszkézis gyakorlásában fejlődött, hanem a keresztény tanításban is: Milánóban a Szentháromság igaz tanítását védte az ariánusokkal szemben, majd tetteles erőszakosságuk elől Poitiers-be menekült, Hilariushoz, aki sokat hadakozott az ariánusokkal; az igaz tanításban való kitartása miatt még a száműzetés keserű kenyerét is ette. Így tőle tanulva egyrészt elmélyítette hitét, másrészt elsajátította a hitvédelem, az apológia módszereit és eszköztárát. Hogy mindezt jól elsajátította, mutatja az a tény, hogy hazatérve megtérítette édesanyját, de azt a rablót is, aki őrizte, miután elfogták (2–4).

A 3. részben Galliába megy, remeteéletet él, cellát épít, és három halottat feltámaszt, egy születésétől néma lánynak pedig visszaadja beszédkészségét azzal, hogy megkeni olajjal. Híre egyre nagyobb lesz, és ennek következtében Tours püspökévé választják (5–6. fejezet).

Amikor Márton Pannoniából visszatért, a gonosz lélekbe ütközött, aki mindenfelé követte. De bátran tűrte zaklatásait, és ezt mondta neki: „Az Úr a segítóm, nem félek fenyegetéseidtől” (5). – *Dominus mihi adiutor est, non timebo minas tuas* (Pl 101 t. 659D). Az ariánusok zaklatásaitól kísérvé Galliába ment, Poitiers mellett kunyhót épített magának, amelyben kontemplált, szemlélődött. Egy hitjelölt csatlakozott hozzá, aki Márton távollétében meghalt. Visszatérve Márton imáival feltámasztotta olyan sikeresen, hogy utána a szóban forgó hitjelölt még sok évig élt. Egy másik embert, aki felakasztotta magát, szintén feltámasztott; ugyanezt tette egy elhunyt leánnyal. E csodák hatására sokan keresztény hitre tértek. Ugyanitt egy

kisgyermekkora óta néma leányt meggyógyított oly módon, hogy megkente szentelt olajjal (5). Szent élete annyira híressé vált, hogy erőszakkal Tours püspökévé tették.

„De nehogy az Úr lámpása vékától letakarva rejtve maradjon, elhurcolták igen kellemes otthonából, sokak könyörgésével lekötelezték, Tours városának püspökévé választották, ahol a szent erényeknek igen sok csodáját tette, és az égi élet sok tanítását hintette el, de a magánélet mértékletességét mégsem veszítette el a néptömegek sűrűjében. Alázatos a viselkedésben, kellemes a beszédben, odaadó az igehirdetésben, igazságos az ítélkezésben, tiszteletre méltó erkölcsiben, virrasztó az imádkozásban, kitartó az olvasásban; nyugodt az arca, kegyes az érzelme, méltóságos a papi szolgálatokban, fáradhatatlan hirdetője Isten igéjének, serényen megsokszorozza azt a pénzt, amit Urától kapott; az örvendezőkkel örül, a szomorkodókkal szomorkodik; mindenkinek mindene lett, hogy gyarapodjanak Krisztusban; kiváló az erényekben, a jóságban dicséretes, a kegyességben szeretetreméltó, a püspökségben erények sokaságától tündöklök” (5–6).

A 4. rész részben csodáinak és jelenéseknek van szentelve: (7–8. fejezet).

Az egész 7. fejezet csodák felsorolása. Egy tömeget, amely éppen pogány szertartását, rítusát végezte, egy sajátos testtartásban (*in obsequio cuiusdam corporis*) imájának szavával egy helyzetben megkötötte (*verbo orationis, uno ligavit in loco*). Majd ismét feloldotta merevségüket, és utána azt csinálhatták, amit akartak. Egy rázuhanó fenyőfát azzal tartott vissza, hogy eléje tartotta a keresztet. Ez a látványos csoda is sok embert arra készítetett, hogy megkeresztelkedjék. Felgyújtott egy pogány szentélyt, és nehogy a tűz átterjedjen egy nem pogány házra, a tűz elé állt, és saját testével sértetlenül megvédte a házat. Egy másik régi pogány templomot nem volt képes kézi erővel lerombolni, ezt angyalok segítségével tette meg. Egy harmadik helyen miközben a pogány szertartást megzavarta, egy pogány bele akarta vágni kardját, a szent odatartotta neki csupasz nyakát, a pogány összeesett, majd magához térve bocsánatot kért tőle. Egy másiknak, aki a fejére akart sújtani kardjával, kiesett a kard a kezéből. Trierben egy béna leányt az egész népesség szemeláttára meggyógyított azzal, hogy szent olajjal meghintette. Egy Tetradius nevű prokonzul szolgáját kézrátétellel szabadította meg a démontól. E csoda hatására Tetradius egész háznépe megtért. Egy családfő szolgáját a gonosz lélektől úgy szabadította meg, „hogy az újait a gyerek szájába dugta, és ezzel arra készítette a gonoszt, hogy a gyermek hátsó felén távozzon” – *digitos in os mittens, spiritum malignum per pudenda patientis exire compulit* (PL 101 t. 659A). Egy leprást Párizs kapujánál egy csókkal gyógyított meg. De ruhájának érintésével is sokakat meggyógyított. Arborius prefektus lányának magas lázát azzal szüntette meg, hogy Szent Márton egyik levelével megérintette. Paulinus szembetegségét pedig ecsetjének ráhelyezésével mulasztotta el.

A 8. fejezet angyali jelenésekkel kezdődik. Márton leesett egy létráról, és összetörte magát. Éjjel egy angyal teljesen meggyógyította; gyakran látogatták angyalok, és barátságosan elbeszélgettek vele: *saepiusque angelicis visitationibus et familiari locutione fruebatur* (PL 101 t. 661A). Bizonyos napokon Szűz Mária, Jézus Krisztus, Szent Péter és Pál apostolok, de szent szüzek, Tekla és Ágnes is meglátogatták és megerősítették. Démonok is zaklatták olykor, de cselvetéseiket semmibe vette. Prófétaí képességekkel is meg volt áldva, sokaknak sok mindent előre megjövendölt. Például megjósolta Maximus császár itáliai győzelmét, és azt, hogy Aquileiában fog meghalni. Misézés közben fényes gömb jelent meg feje fölött. Egy bizonyos Evantius betegen feküdt, Márton elindult hozzá, hogy meggyógyítsa, de még megérkezése előtt meggyógyult. Ugyanebben a házban megmart egy kígyó egy kisiút, és Márton pusztá érintésével megmentette a haláltól (8. fejezet).

A 5. rész, a 9. fejezet bemutatja végtelen türelmét. Annyira türelmes volt, hogy nem bántotta, ha szidták; ha gyalázták, nem hallotta; sőt ha némely paraszt ütlegelte, türelmes lélekkel viselte (*imo et quorumdam rusticorum flagella placido sustinuit animo* PL 101 t. 661C). Senkinek sem hízelgett, a fejedelmeknek mindig megmondta az igazat; mindig érthetően beszélt; amit megtagadott tőle a világi hatóság, megadta neki az isteni jámborság; nemcsak embereket, hanem állatokat is megszabadított az ördög hatalmától, és megszelídítve vezette vissza őket a csordába; olyan irgalmas volt, hogy a nyulat kergető kutyákat megállította; és a szerencsétlen kis állatot kiragadta a halálból; azt a villát, amelyet sokszor elpusztított a vihar, imádságával hosszú időre megmentette; a vérfolyásos asszonyt pusztá érintésével meggyógyította (9. fejezet).

Végül következik az 6. rész, amelyben Alkuin először összegezi Márton erényeit: Márton mint Isten választott papja híres csodáiról; egész életvitelében és életmódjában tökéletes; jámborságban és vallásosságban kiváló, minden jószágban kellemes volt. Életének 81., püspökségének 26. évében, években és érdemekben éretten hivatott el az égi királyságba. Munkálkodásának sokféle jutalmául, Krisztus urunktól örökös koronát kapott. „Halála napját sokkal korábban megtudta, néhány testvérével előre közölte is” – *Sed diem obitus sui multo ante pernoscens, et quibusdam suis praedicens fratribus* (PL 101 t. 662A). Amikor közeledett halála órája, bár magas láz fogta el, Isten dicséretében boldogan, szent prédikáció közepette, égi angyalok himnuszait hallgatva adta vissza szent lelkét Krisztusnak (10. fejezet).

Szent testét a városok klerikusai, népek tömegei dicséreteteket és himnuszokat énekelve vitték Tours városába, és ott a köztemetőben temették el, ahol később Perpetuus nagyszerű templomot emeltetett, amely méltó volt egy ily nagy ember érdemeihez. Ebben a templomban mindmáig, sok csodajel, sok csodás gyógyulás, sok vigasztaló és örömteli esemény történik – írja Alkuin –, Jézus Krisztus segítségével, aki él és uralkodik az Atyával együtt, és a Szentlélekkel az isteni fenség szentségében örökkön örökké (11. fejezet).

EJUSDEM ALCUINI SERMO – UGYANENNEK
AZ ALKUINNAK BESZÉDE

DE TRANSITU SANCTI MARTINI –
SZENT MÁRTON HALÁLÁRÓL

A 12. fejezet első fele határozottan utal arra, hogy új mű kezdődik, egy halotti beszéd, ezért jogosan tekinthető bevezetésnek:

Oportet nos omnes unanimiter gaudere, fratres charissimi, et praeclarum diem obitus sancti Martini fideliter venerari; sed praecipue qui in Occidentalibus mundi partibus sunt fideles Christi, qui et doctrinis eius similiter et exemplis illuminati sunt: quia quodcunque praedicabat verbis, demonstrabat operibus (12; PL 101, p. 662C).

„Mindnyájunknak együtt kell örülnünk, drága testvérek, és Szent Márton halálának fényes napját hűségesen meg kell ünnepelnünk. De különösen azoknak, akik a világ nyugati részeiben Kriszta hűséges híveiként élnek, őket ugyanis Márton megvilágította tanításaival és életének példájával, hiszen mindazt, amit szavaival prédikált, tetteivel igazolta is.”

Ezután elmondja, hogy Márton minden tekintetben feddhetetlen és kiváló volt. Ezt csodái is bizonyítják: három halottat feltámasztott, Sőt jóstehetsége is volt: híveinek tudtára adta, hogy közeledik halálának órája (12. fejezte).

Történt, hogy az egyházmegyéjéhez tartozó Condatensisben (Candes-ban) a helyi egyház klerikusai között viszály tört ki, és Martinnak mint püspöknek oda kellett mennie, hogy elsimítsa az ellentéteket. Jóllehet tudta, hogy életének vége közel van, mégis elindult, mert emlékezett az evangélium szavára: *Boldogok a békeszerzők, mert Isten fiainak hívják majd őket* (Mt 5, 9). A folyó mentén vonulva bűvármadarakat látott, amelyek sok halat kifogtak. Megsajnálva a halakat, megparancsolta a madaraknak, hogy távozzanak: azok tüstént elrepültek a hegyek felé. Kísérői csodálkoztak, hogy még a démonoknak és a madaraknak is tud parancsolni (13. fejezet).

Megérkezvén az említett helységbe, néhány nap alatt elsimította a viszályokat, már éppen készült visszatérni a kolostorába, amikor rosszul lett. Erre összehívta a testvéreket, és közölte velük, hogy elérkezett halála napja. A testvérek megrémültek, és kérték, hogy ne hagyja el őket: „Miért hagyysz el bennünket Atyánk, és kire hagyysz bennünket, elárvultakat? Meg fogják támadni nyájadat a ragadozó farkasok. És ki fog megvédeni bennünket falánkságuktól, ha te eltávozol?” Rimánkodásaiktól

megindulva Márton így könyörgött az Úrhoz: „Uram, ha szüksége van még rám népednek, nem vonakodom a munkától; legyen meg a te akaratod. ... Amikor tanítványai puha szalmazsákra akarták fektetni, tiltakozott mondván: „a keresztény embernek hamuban és kecskebőrön kell meghalni” (*non decet Christianum, nisi in cinere et cilicio mori*, 14. fejezet).

Életének 81., püspökségének pedig 26. évében boldogan távozott e világból egyházmegyéjének Condatensis (Candes) nevű falujában, miközben az égből az angyalok, itt a földön pedig papjai himnuszokat énekeltek. Halála hírére óriási tömeg gyűlt össze a szomszédos falvakból és városokból, és sírva gyászolták halálát, ezt kiabálva: *Pium enim erat eum vivere, pium erat et mori; quia in vita sua placuerat Deo* – „Mivel kegyesen élt, kegyesen is halt meg; mert életében elnyerte Isten tetszését” (15).

Papjai óriási tömeg kíséretében szállították holttestét Tours-ba. A sírja fölé Perpetuus püspök nagyszerű templomot emelt, ahol Szent Márton halála után is sok csodát tett: a szomorúakat megvigasztalta, a betegeket pedig meggyógyította (16).

ALKUIN SZENT MÁRTON-ÉLELTRAJZAINAK FORRÁSAI, CÉLJA

I Deug-Su Alkuin hagiográfiai műveiről írt monográfiájában kimutatja, hogy Alkuin Sulpicius Severus Szent Márton életéről írt művei alapján állított össze fentebb ismertetett rövid két munkáját. Olykor hosszabb szövegrészleteket is átvesz szó szerint, többnyire azonban saját szavaival ismerteti az átvett tényeket és eseményeket.⁷ Sulpicius Severus (360–420) Aquitániában született gazdag arisztokrata családban. Burdigalában tanult, majd ügyvédkedett.⁸ Dúsgazdag szenátori családból választott feleséget, aki azonban hamar elhunyt. Ezután háttal fordított a világi életnek és Dél-Galliában, Primuliacumban szerzetesi közösségben élt. Irodalmi tevékenységére döntő hatással volt Szent Mártonnal, Tours püspökével (316–397) való megismerkedése.⁹ Még Márton életében megírta *Vita Sancti Martini* (Szent Márton élete) című munkáját.¹⁰ Márton halála után pedig *Dialogi* (Beszélgetések)¹¹ címen folytatja beszámolóját immár életének azon eseményeiről három könyvben,

⁷ I DEUG-SU 1983, 167–169.

⁸ GLOVER, Terrot Reavelev: *Life and Letters in the Fourth Century*. Cambridge 1901.

⁹ GHIZZONI, Flaminio: *Sulpizio Severo*. Roma 1983, 55–78.

¹⁰ Sulpice Sévère: *Vie de saint Martin*. Tome I. Introduction, texte et traduction par Jacques FONTAINE. Paris 1967; Sulpice Sévère: *Vie de saint Martin*. Tome II. Commentaire (jusqu'à Vita 10) par Jacques FONTAINE. Paris 1968; Tome III, 1969, 1285–1290; GHIZZONI 1983, 79–133.

¹¹ Sulpicii Severi *Opera* ex rec. C. HALMII. Vindobonae 1866, 152–216; GHIZZONI 1983, 135–175.

amelyeket nem érintett Szent Márton élete c. művében. Fennmaradt még három levele:¹² az elsőt Eusebiusnak,¹³ a másodikat egy Aurelius nevű diakónusnak,¹⁴ a harmadikat pedig Bassula nevű anyósának írta.¹⁵ E levelekben is találunk Mártonra vonatkozó információkat: főleg Márton haláláról tudósítanak.

I Deug-Su közöl egy listát, amelyből kitűnik, hogy Alkuin 23 adatot vagy eseményt Sulpicius Severus *Vita Sancti Martini* (Szent Márton élete) című művéből vesz át,¹⁶ 13-at *Dialogi* (Beszélgetések) című munkájából,¹⁷ a Márton halálára vonatkozó ismeretek egy részt a Bassulához írt leveléből,¹⁸ más részét pedig Tours-i Gergely *Historiae* (Korunk története) című művének 10. könyvéből,¹⁹ amelyben Gergely áttekinti Tours korábbi püspökeinek életét.

Hogy milyen céllal állította össze Alkuin ezt a két Márton-életrajzot, teljes biztonsággal nem tudhatjuk. De nem tévedünk nagyot, ha feltételezzük, hogy azt az életrajzot, amelynek *De vita sancti Martini Turonensis* (Tours-i Szent Márton életéről) a címe, a Tours-ba látogató zarándokok számára írta. Ez lehetett az az ismeretanyag, amelyet az idegenvezető a zarándokoknak elmondott a híres szent életéről. A *Sermo de transitu sancti Martini* (Beszéd Szent Márton haláláról) című beszéd pedig liturgikus célt szolgálhatott Szent Márton halálának ünnepén.

¹² GHIZZONI 1983, 177–179.

¹³ *Ibidem*, 138–141; GHIZZONI 1983, 179–182.

¹⁴ *Ibidem*, 142–145; GHIZZONI 1983, 182–186.

¹⁵ *Ibidem*, 146–151; GHIZZONI 1983, 186–192.

¹⁶ I DEUG-SU 1983, 167–168.

¹⁷ I DEUG-SU 1983, 169.

¹⁸ I DEUG-SU 1983, 169.

¹⁹ I DEUG-SU 1983, 170.

TUDOMÁNYUNK
TÖRTÉNETE ÉS MŰHELYEI
